

Τέχνη και ψύχωση

Μαλλιαρού Μ.,¹ Σαράφης Π.²

¹Λοχαγός (ΥΝ), MSc, Υπ. Διδάκτωρ ΕΚΠΑ

²Υποπλοίαρχος (ΥΝ) Π.Ν., MSc, MSc, PhD, Ν.Ν. Αθηνών

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός: Η ερμηνευση της ιδιαίτερης ζωγραφικής γλώσσας των ψυχωσικών με στόχο την κατανόηση του τι θα μπορούσε να επικοινωνήσει ζωγραφικά ο ψυχωτικός άρρωστος και τον τρόπο που εκφράζει την έντονη ανάγκη του να κατασκευάσει πάλι την πραγματικότητα, να συνθέσει πάλι το εγώ του και να ελέγξει τους φόβους και τις απειλές που αισθάνεται. Σκοπός ακόμη της παρούσας βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι να διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους η νοσηλευτική ψυχικής υγείας μπορεί να χρησιμοποιήσει θεραπευτικά την έκφραση μέσα από την τέχνη και να οδηγήσει στην κάθαρση **Υλικό-μέθοδος:** Επιχειρείται βιβλιογραφική ανασκόπηση για τις θεραπευτικές προεκτάσεις και προσεγγίσεις της νοσηλευτικής ψυχικής υγείας μέσα από την τέχνη. Η αναζήτηση βιβλιογραφίας πραγματοποιήθηκε με συστηματικό τρόπο στις ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων αλλά και μέσα από πλήθος βιβλίων και άρθρων ελληνικών και διεθνών ψυχιατρικών και νοσηλευτικών περιοδικών. **Αποτελέσματα:** Η εικαστική θεραπεία προσφέρει ένα καθρέφτη στα συναισθήματα και στις σκέψεις. Δίνοντας μορφή σε συναισθήματα μέσα από την εικόνα αποτελεί ένα βήμα για την επίτευξη ελέγχου πάνω τους. Η τέχνη παρουσιάζει μια διάλεκτο πολύ μεγάλης αξίας ικανής να μεταβιβάσει μερικές φορές το ανέκφραστο και να μεταδώσει δονήσεις και δράματα του βάθους της ανθρώπινης ζωής. **Συμπεράσματα:** Η παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση θα οδηγήσει τους νοσηλευτές ψυχικής υγείας να ανακαλύψουν νέους τρόπους επικοινωνίας και να εμπλουτίσουν τις δυνατότητες τους για παροχή ολιστικής ποιοτικής και εξατομικευμένης φροντίδας στο ψυχικά ασθενές άτομο. Η τέχνη βοηθά το άτομο να βρει νέες λύσεις και δίνει ζωή στην νεκρή ενέργεια ώστε να εκφραστούν τα εσωτερικά συναισθήματα και οι ατομικές εμπειρίες στον εξωτερικό κόσμο.

Λέξεις-κλειδιά: τέχνη, ψύχωση, νοσηλευτής ψυχικής υγείας

INTERSCIENTIFIC HEALTH CARE

Art and Psychosis

Malliarou M.¹, Sarafis P.²

¹Captain Hellenic Navy

²Lieutenant Hellenic Navy

ABSTRACT

Aim: The interpretation of the special paint language of psychotics in order to understand of what he could communicate and the way he shows his urge to build again reality, compose his ego again and to verify the fears and threats that he feels. The purpose of this literature review is to investigate the ways that mental health nursing can use expression through art therapeutically in order to lead to catharsis. **Material-Method:** a bibliographic review is attempted for the therapeutic implications and approaches of mental health nursing using art. The literature review was carried out in a systematic way in electronic databases, but also through number of books and articles in Greek and international psychiatric and medical periodicals. **Results:** Art therapy offers a mirror to the feelings and thoughts. Giving format in sentiments through the image is a step towards achieving control over them. Art is a dialect of a great value that could be used to transfer sometimes the unexpressed and to transmit vibrations and tragedies of the depth of human life. **Conclusions:** This bibliographic review will lead mental health nurses to discover new ways of communication and to enrich their capabilities to provide holistic, qualitative, individual care in mental patient. Art helps person to find new solutions and gives life to the dead energy in order internal feelings and individual experiences to be expressed to the outside world.

Keywords: Nurse art, psychosis, mental health nursing.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην αρχαία Ελλάδα ο ψυχικά παράξενος συνάνθρωπος ο οποίος είχε την δυνατότητα να εκφράζεται δε θεωρείτο πρόσωπο στιγματισμένο αλλά ιερό. Ήταν αποδεκτό μέλος της κοινωνίας με όλες τις ιδιαιτερότητες του. Στον καλλιτεχνικό χώρο οι ψυχικώς επισφαλείς γνώριζαν πάντοτε το πιο φιλόξενο άσυλο. Στα χρόνια της Αναγέννησης οι διανοούμενοι συζητούσαν πολύ για τη λεγόμενη «λευκή» μελαγχολία η οποία όφειλε να συνοδεύει κάθε δημιουργική έμπνευση. Στα χρόνια του έντονου μοντερνισμού στο τέλος του 19^{ου} αιώνα οι αυτοκαταστροφικοί καλλιτέχνες, οι πάσχοντες από ψυχογενή αλκοολισμό θεωρούντο περισσότερο εμπνευσμένοι από τους άλλους.¹

Από τα βάθη των αιώνων μέχρι σήμερα οι εικαστικές τέχνες όπως και τα όνειρα, εικονογραφούν τον ψυχικό μας κόσμο δίνουν μορφή στις ελπίδες, στις προσδοκίες, στους φόβους μας. Συχνά οι πιο εμπνευσμένες από αυτές τις εικόνες ξεφεύγουν από τα στενά ατομικά πλαίσια και μιλούν σε όλους μας, οπότε η καλλιτεχνική έκφραση παύει να είναι ατομική υπόθεση και γίνεται συλλογική,

όπως συνέβη πολλές φορές με το έργο καλλιτεχνών που έζησαν οριακά, στις παρυφές της συνηθισμένης κοινωνικής ζωής. Για την σύγχρονη τέχνη όλες οι καταστάσεις ζωής έχουν αισθητική αξία, αρκεί να ανασκάπτουν το βάθος της ψυχής για να βρουν τις ρίζες της ανθρώπινης ύπαρξης.¹

Η ιστορία του ενδιαφέροντος για την ζωγραφική των ψυχωτικών αρχίζει στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα. Η πρώτη ζωγραφιά ψυχιατρικού ασθενή παρουσιάστηκε επισήμως το 1872 σε μια μελέτη του Γάλλου ψυχιάτρου *Auguste Tardieu*. Ο *Max Simon*, στο βιβλίο του "Les ecrits et les dessins des alienes" (1888), αναφέρεται στη διαγνωστική αξία που μπορεί να έχουν τα έργα των ασθενών αλλά και στο θεραπευτικό αποτέλεσμα της ζωγραφικής διαδικασίας, εφόσον ο ασθενής διατηρείται απασχολημένος. Από πολλούς θεωρήθηκε ότι τα έργα των ατόμων με ψύχωση είναι δυνατό να συμβάλλουν συμπληρωματικά στην κλινική διάγνωση.

Έτσι, ο *Jean Vinchon* ταξινομεί για πρώτη φορά το 1924 τα είδη της ασθένειας με τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά της καλλιτεχνικής δημιουργίας²:

-*Μανία και Κατάθλιψη*. Το χρώμα αποκτά εδώ βαρύτητα. Έντονο και φωτεινό στη μανία, σκούρο στην κατάθλιψη. Συχνά τελείες, σε διεγερμένη κατάθλιψη.

- *Παράνοια*. Οι εικόνες έχουν πάντα μια σύνδεση με την πραγματικότητα.

- *Επιληψία*. Τα έργα χαρακτηρίζονται από διακοσμητική τάση και πνευματιστικά σχέδια.

- *Άνοια και ολιγοφρένεια*. Τα έργα αποτελούνται κυρίως από άμορφες φιγούρες.

- *Σχιζοφρένεια*. Στα έργα κυριαρχούν ακραίες και μπερδεμένες μορφές έκφρασης.

Το 1919 ο Η Prinzhorn παρουσίασε στην ψυχιατρική κλινική της Heidelberg τα 6.000 έργα που είχε συλλέξει από ψυχιατρικά ιδρύματα της Γερμανίας, της Αυστρίας και της Ελβετίας. Μεγάλο ενδιαφέρον για το θέμα αυτό εκφράστηκε μετά την έκδοση του βιβλίου του, το 1922 "Η ζωγραφική των ψυχικά αρρώστων", όπου υποστήριξε: "Η τέχνη των ψυχικά πασχόντων προσεγγίζει τόσο πολύ τη μοντέρνα τέχνη καθώς ανταποκρίνεται στις μυστικιστικές φιλοδοξίες της εποχής μας. Τα έργα αυτά χαρακτηρίζονται από ποιότητα, ταλέντο, αυθεντικότητα και δεξιοτεχνία". Μετά το 1980, τα έργα αυτά εμφανίστηκαν σε μουσεία της Ευρώπης και της Αμερικής και σήμερα η συλλογή αυτή εκτίθεται στο Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Βαρκελώνης³.

Το 1992 ο Delgado δημοσίευσε την εργασία του "Το σχέδιο των ψυχοπαθών", όπου εφαρμόζει την ψυχαναλυτική προσέγγιση στη μελέτη της γραφικής παραγωγής και στην αναζήτηση αρχετυπικών συμβόλων και συμβόλων σεξουαλικής φύσης⁴. Ο Heuer, ένας από τους πρώτους διαδόχους του Jung στη μελέτη της ζωγραφικής των ατόμων με ψύχωση, εξέφρασε την άποψη πως η ζωγραφική αποτελεί μια πιο άμεση αναπαράσταση του ασυνείδητου από τις λέξεις και πως θα μπορούσε να προσφέρει πολλά στη διάγνωση και την ψυχοθεραπεία⁵.

Παράλληλα, στο διαγνωστικό επίπεδο ο *O. Cesar* προτείνει την ακόλουθη ταξινόμηση⁶:

- α) γραμμικά συμβολικά σχέδια που προσομοιάζουν με πρωτόγονα σχέδια ή ζωγραφική παιδιών
- β) γραμμικά γεωμετρικά σχέδια που προσομοιάζουν με την αφηρημένη τέχνη
- γ) σχέδια που εμπεριέχουν φροϋδικά σύμβολα και προσομοιάζουν γενικά σε δημιουργίες του Βυζαντίου και του Μεσαίωνα
- δ) *chiaro scuro* (ασπρόμαυρα σχέδια)⁵

Οι "διαγνωστικές προσεγγίσεις" οδήγησαν, σε γενικές γραμμές, στην ανακάλυψη ορισμένων "ζωγραφικών μανιερισμών".

Η σχιζοφρένεια χαρακτηρίζεται από μια στυλιζαρισμένη και επαναλαμβανόμενη χρήση μορφών χωρίς καμία προσχεδιασμένη οργάνωση (*bourrage*), μια τάση να καλυφθεί όλος ο χώρος, από το φόβο του κενού (*horror vacui*) και την απόρριψη του χρώματος ή μια προτίμηση για μαύρα ή γενικά μονόχρωμα έργα.

Οι προσεγγίσεις που αναφέραμε βλέπουν τον ιδιαίτερο αυτό χώρο της τέχνης μέσα από μια ψυχιατρική οπτική, όπου η καλλιτεχνική παραγωγή των ατόμων με ψύχωση έχει ή δεν έχει αξία μόνο όσον αφορά το διαγνωστικό μέρος. Ωστόσο, μέσα

από αυτές τις συγκεκριμένες γραφικές αναπαραστάσεις και τη ζωγραφική γλώσσα μπορεί κανείς να δει ουσιαστικά σημεία έτσι ώστε να μπορέσει να κατανοήσει καλύτερα τον άρρωστο του, τι αυτός προσπαθεί να εκφράσει και ποιες είναι οι αγωνίες και οι φόβοι του.

Στην παρούσα εργασία γίνεται προσπάθεια ερμηνεύσης της ιδιαίτερης ζωγραφικής γλώσσας των ψυχωσικών με στόχο την κατανόηση του τι θα μπορούσε να επικοινωνήσει ζωγραφικά ο ψυχωτικός άρρωστος και τον τρόπο που εκφράζει την έντονη ανάγκη του να κατασκευάσει πάλι την πραγματικότητα, να συνθέσει πάλι το εγώ του και να ελέγξει τους φόβους και τις απειλές που αισθάνεται.¹

Η έννοια της Τέχνης

Η ανακάλυψη και ανάπτυξη του εαυτού θα μπορούσε να παρομοιαστεί με ένα μακρύ ταξίδι το οποίο πραγματοποιείται σε πολλά επίπεδα. Για την ανάπτυξη του εαυτού οι άνθρωποι έχουν χρησιμοποιήσει διάφορα μέσα και τρόπους καθ όλη την διάρκεια της ιστορίας. Ένας από τους τρόπους αυτούς είναι και η τέχνη.

Η τέχνη εμπεριέχεται σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα αρκεί να υπάρχει έμπνευση. Η τέχνη σε όλες της τις μορφές και εκφράσεις, βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τη ζωή και την εξέλιξη του πολιτισμού. Η τέχνη με τους συμβολισμούς της συμβάλλει στην ανακάλυψη την ανάπτυξη και έκφραση πτυχών που περιέχουν δημιουργική δύναμη. Συνδέει το παρελθόν με το παρόν και γίνεται γέφυρα επικοινωνίας του ατόμου με τους συνάνθρωπους του. Εκφράζει την ελπίδα, τα όνειρα, το φόβο, την δημιουργικότητα γι' αυτό είναι πιο εύκολο να την εμπιστευθούμε και να κατανοήσουμε τις θεραπευτικές της ιδιότητες.¹

Η έννοια της ψύχωσης

Είναι γνωστό ότι έχουν διατυπωθεί πολλές και ποικίλες απόψεις για την φύση της ψυχικής αρρώστιας που κυμαίνονται από την άποψη που θεωρεί την ψυχική αρρώστια μια βιοχημική ανωμαλία μέχρι εκείνη που αρνείται τελείως την ύπαρξη της. Η αρρώστια είναι μια φυσική κατάσταση που συχνά, αναγκάζει το άτομο που νοσεί να αναλάβει το ρόλο του άρρωστου. Κανείς δεν μπορεί να εξηγήσει ακριβώς γιατί κάποιος εκφράζει το πρόβλημα του με ένα έλκος στομάχου και άλλος το εκφράζει με το φόβο να μπει σε ανελκυστήρα.⁴

Σε επιστημονικά συγγράμματα αναφέρεται ότι «ψύχωση ορίζεται μια μείζονα ψυχική διαταραχή στην οποία σκέψη, συναίσθημα, επικοινωνία και συμπεριφορά είναι τόσο σοβαρά διαταραγμένα ώστε η ικανότητα του ατόμου να αντεπεξέρχεται στις απαιτήσεις της καθημερινής ζωής παρακωλύεται σημαντικά».¹

Η ψυχική αρρώστια βρίσκεται στο άκρο ενός συνεχούς και εκδηλώνεται με διαταραχές στην μνήμη, τη σκέψη, το συναίσθημα, την επικοινωνία, τις διαπροσωπικές σχέσεις.⁵

Όλες οι εξελίξεις κάνουν όλο και περισσότερο εμφανές ότι όσο η δυτική ψυχιατρική αναζητεί ένα ορισμό της ψυχικής υγείας τόσο ανακαλύπτει ότι κυνηγάει μια χίμαιρα και τελικά διαπιστώνει ότι δεν μπορεί να προσφέρει μια θεραπεία στην ανθρώπινη

κατάσταση, ελεύθερη από οποιαδήποτε πολιτιστική παράδοση, αξίες και ιδεολογία. Επομένως τόσο τα διαγνωστικά κριτήρια όσο κι η θεραπευτική αγωγή όταν πρόκειται για αυτό που λέμε ψυχική ασθένεια, θα πρέπει να καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την πολιτιστική υποδομή του αρρώστου. Αυτή η αντίληψη για την υγεία καθιέρωσε το νέο θεραπευτή και την ψυχοθεραπεία. Η ψυχοθεραπεία εμφανίστηκε με πολλές μορφές, χαρακτήρα κι ύφος. Ασκήθηκε σε ατομικό, ομαδικό, οικογενειακό, συζυγικό επίπεδο. Στην προσπάθεια εξεύρεσης νέων τρόπων προσέγγισης των ασθενών δημιουργήθηκαν θεραπευτικές τεχνικές όπως: gestalt therapy, χοροθεραπεία, μουσικοθεραπεία, δραματοθεραπεία, εικαστική ψυχοθεραπεία κ.α¹

Η έννοια της θεραπείας

Η έννοια της θεραπείας είναι αρκετά ταλαιπωρημένος κατά το πέρασμα των αιώνων. Αυτό που σήμερα έχουμε στο νου όταν μιλάμε για θεραπεία δεν έχει καμιά σχέση με ότι είχαν στο νου οι επιστήμονες προηγούμενων αιώνων μα και ότι θα έχουν των επόμενων. Στην αρχαιότητα και στο μεσαίωνα μέχρι τα μέσα του 17ου αιώνα, η θεραπεία των τρελών ήταν δουλειά των ιερέων. Κατά τον μεσαίωνα άπειροι ήταν αυτοί που ακολουθούσαν την δια της πίστεως θεραπεία. Στο Βυζάντιο οι ήσυχτοι ψυχοπαθείς θεωρούντο φορείς καλού πνεύματος σε αντίθεση με τους ανήσυχους που θεωρούντο υποκατάστατο του Σατανά. Είναι εξακριβωμένο ότι πολλά μοναστήρια χρησιμοποιούσαν ζουρλομανδύα. Η εγχείριση της τρέλας ήταν σύνηθες θέμα στα έργα των νεότερων Φλαμανδών ζωγράφων. Το 1886 ο Dr. G. Aubry είχε δει ψυχοπαθείς δεμένους από το λαιμό με μια μεγάλη αλυσίδα και από τις δυο μεριές της πόρτας της εκκλησίας. Στη νεότερη εφεύρεση των ψυχιατρείων κλείστηκαν, απομονώθηκαν οι ασθενείς σε κελιά με σιδερένια κάγκελα, δένονταν με αλυσίδες, και για κρεβάτι είχαν σωρούς με υγρά και βρώμικα άχυρα ενώ τις γιορτές περνούσε ο κόσμος να χαζέψει τους τρελούς.⁶

Από τα λίγα ιστορικά στοιχεία που παραθέτονται για τις μεθόδους θεραπείας των ψυχοασθενών ανά τους αιώνες βλέπουμε τα στάδια από τα οποία πέρασε ο ψυχικά ασθενής μέχρι να θεωρηθεί ένα άτομο με τις δικές του ιδιαιτερότητες ένα άτομο που πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ολοκληρωμένη προσωπικότητα με τις δικές του ανάγκες που χρειάζεται ξεχωριστή και εξατομικευμένη θεραπευτική αντιμετώπιση. Η θεραπεία καθορίζεται από το νόημα που η κάθε εποχή δίνει στην αρρώστια, από αυτό που χαρακτηρίζεται ως άρρωστο στο σωματικό, ψυχικό, ψυχοκοινωνικό και κοινωνικό επίπεδο. Τα όρια είναι ασαφή, ωστόσο η διάγνωση μπορεί να γίνει βάση κάποιων μεθόδων που ο θεραπευτής κρίνει ότι είναι καλό να ακολουθήσει. Σήμερα όταν λέμε θεραπεία εννοούμε τη διεύρυνση του εσωτερικού κόσμου του ατόμου: την εσωτερική του ανάπτυξη, την ψυχολογική του ωρίμανση και ακόμη την ικανότητα να χρησιμοποιεί όσο το δυνατό πιο πολλές από τις δυνατότητες που του κληροδότησε τόσο η βιολογική του κατασκευή (κληρονομικότητα) όσο και το εξωτερικό περιβάλλον.

Στην έννοια της θεραπείας περιλαμβάνεται και η βελτίωση των διαπροσωπικών σχέσεων, η αποτελεσματική επικοινωνία και η απόκτηση κοινωνικής συμπεριφοράς, καθώς και η ικανότητα επίλυσης προβλημάτων. Η θεραπεία μέσω των εικαστικών προέρχεται από δυο κυρίως τομείς: την ψυχολογία και την εικαστική τέχνη. Θεραπεία μέσω των εικαστικών σημαίνει στην κυριολεξία χρήση των εικαστικών με θεραπευτικό τρόπο. Ζητείται από τους ασθενείς να εκφράσουν τα συναισθήματα, τα όνειρα και τα εσωτερικά τους βιώματα μέσω των ποικίλων καλλιτεχνικών μέσων, όπως η ζωγραφική, ο πηλός και τα άλλα εικαστικά μέσα.

Το έργο τέχνης θεωρείται αναπαράσταση του αντικειμενικού κόσμου, αλλά το άτομο που δημιουργεί το έργο προβάλλει πάνω του τμήματα του εαυτού του. Έτσι το ίδιο το έργο τέχνης εμπεριέχει αναπαραστάσεις και του εαυτού και του αντικειμένου. Στην δημιουργική τέχνη πάντα γίνεται μια συνάντηση. Οι καλλιτέχνες συναντούν τα τοπία, τις ιδέες ή τα εσωτερικά οράματα που θέλουν να εξωτερικεύσουν. Όσο δημιουργούν, απορροφώνται μέσα στα τοπία και γίνονται κομμάτι του έργου τέχνης. Ταυτόχρονα όμως βγαίνουν και έξω από αυτό και προσπαθούν να το δουν από διάφορες προοπτικές. Το έργο τέχνης επίσης γίνεται τόπος συνάντησης ή γέφυρα ανάμεσα στον θεραπευτή και τον ασθενή όπου μπορούν να συναντηθούν σε κοινό έδαφος. Η θεραπευτική διαδικασία για τους ασθενείς είναι μια συνεχής πάλη για να ανακαλύψουν αληθινές εσωτερικές αναπαραστάσεις και σύμβολα ώστε να αναπτύξουν πιο πλούσιες και πιο ζωντανές πραγματικότητες. Οι θεραπευτές δίνουν διέξοδο στο άτομο, μέσα από συνεχή προσπάθεια διατήρησης ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος που θα προσφέρει στους ασθενείς το χώρο, την ενέργεια και την ορμή για να αλλάξουν.

Ο ασθενής και ο θεραπευτής δημιουργούν μαζί μια μήτρα όπου ζωντανεύει η λεκτική και η μη λεκτική επικοινωνία. Αυτός ο περίπλοκος τρόπος συναλλαγής παίρνει μορφή παρόμοια σε μια συμφωνία ή ένα έργο τέχνης, όπου πολλαπλά επίπεδα συνείδησης και νοήματος υπάρχουν ταυτόχρονα.⁷

Σύνδεση τέχνης και θεραπείας

Οι βασικές απόψεις για τον τρόπο που συνδέεται η τέχνη με την θεραπεία είναι δύο:

α) Η τέχνη στην θεραπεία Η πρωταρχική αξία της τέχνης είναι η αυθεντική έκφραση και η επικοινωνία με ένα συμβολικό χαρακτήρα. Η θεραπευτική της επίδραση υπάρχει στο βαθμό που τα προϊόντα της τέχνης χρησιμοποιούνται ψυχοθεραπευτικά

β) Η τέχνη σαν θεραπεία Η τέχνη αυτή καθαυτή είναι θεραπευτική γιατί η δημιουργία ολοκληρώνει την προσωπικότητα.⁷

Γενικότερα η ψυχική κατάσταση του ανθρώπου αντανακλάται στην τέχνη με έναν άμεσο τρόπο και το προϊόν της τέχνης επιδρά ξανά πάνω σε αυτόν που το έφτιαξε αποκαλύπτοντας τον εαυτό του και σε ένα βαθμό ολοκληρώνοντας τον. Στην ζωγραφική η έκφραση είναι πιο συμβολική και λιγότερο ακριβής. Φαντασίες και συγκρούσεις ενδοψυχικές μπορεί να αναδυθούν χωρίς καν η σημασία τους να

συνειδητοποιηθεί από το πρόσωπο που τις ζωγραφίζει. Η θεραπευτική της ζωγραφικής λειτουργεί μέσα από την κάθαρση και την επικοινωνία.

Ο Αριστοτέλης θεωρούσε ότι η τέχνη καθαιρεί την ψυχή από τα πάθη της. Η έκφραση ενός προβλήματος μέσα από την ζωγραφική παρέχει ανακούφιση. Γενικά θεωρείται ότι αν η ζωγραφιά που κάνει ο ασθενής αφηθεί χωρίς ανάγνωση, χωρίς ερμηνεία και σχόλια για το τι σημαίνει και το τι θέλει να επικοινωνήσει τότε η ζωγραφική λειτουργεί απλά σαν κάθαρση, δηλαδή ελάττωση της εσωτερικής συναισθηματικής πίεσης. Πολλοί ανακουφίζονται αν ζωγραφίζουν τον διώκτη ή τον εφιάλτη τους, όπως οι πρωτόγονοι ανακουφίζονταν κάνοντας το μοντέλο των δαιμόνων τους ή πίστευαν ότι αποκτούν δύναμη πάνω στον εχθρό κάνοντας το αγαλματάκι του. Κάθε ζωγραφιά αποτελεί μια επικοινωνία είτε τα μηνύματα τους κατανοούνται είτε όχι. Οι ψυχολογικά διαταραγμένοι ασθενείς είναι σημαντικό να επικοινωνούν. Με την ζωγραφική ενθαρρύνεται αυτή η επικοινωνία. Λέγεται ότι η τέχνη είναι ο τόπος συνάντησης του εσωτερικού και του εξωτερικού κόσμου. Διατηρεί την επικοινωνία όταν τα αλλά μέσα αποτυγχάνουν ή υποκαθιστά μέσα έκφρασης των οποίων η χρήση δυνητικά θα μπορούσε να προκαλέσει καταστρεπτικές συνέπειες.⁷

Η τέχνη των ψυχοασθενών αλλά και η εκφραστική τέχνη τείνουν να αποτελούν άμεσα αντίγραφα του εσωτερικού κόσμου του καλλιτέχνη. Το άτομο με ψύχωση βρίσκει το δικό του κανάλι για να εκφραστεί κι αυτό το κανάλι είναι το καινούργιο στοιχείο που προστίθεται στον χώρο της τέχνης, προσφέροντας μια ευρύτερη γνώση και αντίληψη της όλης πραγματικότητας.

Χαρακτηριστικά σημεία στη ζωγραφική των ψυχωσικών

Σε ορισμένους καλλιτέχνες φαίνεται η ψύχωση να μην είχε κάποια επίδραση στο έργο τους, σε άλλους οδήγησε σε αρνητικές αλλαγές και σε άλλους θα λέγαμε ότι είχε ακόμη και θετική επίδραση. Οπωσδήποτε δεν θα μπορούσαμε να δώσουμε κάποια απάντηση στην παραδοξότητα αυτού του φαινομένου. Είναι ένας χώρος που τα τελευταία χρόνια άρχισε να διερευνάται ουσιαστικά και να δημιουργεί πολλά ερωτηματικά. Ο ψυχολογικός μηχανισμός της "παλινδρόμησης στην υπηρεσία του εγώ" με την παράλληλη λειτουργία και άλλων μηχανισμών, όπως της εξιδανίκευσης και μετουσίωσης, θέτει τον περιορισμό ότι, εφόσον στην ψύχωση το εγώ αποδιοργανώνεται, ο μηχανισμός αυτός δεν μπορεί να ισχύσει στην περίπτωση της. Ωστόσο και ο ίδιος ο Kris δέχεται την παρουσία τέχνης σε καλλιτέχνες που μπήκαν σε ψύχωση, θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι τομείς του εγώ, όπως το ταλέντο, η φαντασία και γενικότερα η δημιουργικότητα, σε πολλούς ενεργούς καλλιτέχνες αντιστέκονται στην ψύχωση ενώ σε άλλους, που δεν ήταν καλλιτέχνες προηγουμένως, πιθανώς η ψύχωση να δρα ενεργοποιητικά πάνω στους τομείς αυτούς.

Οι ψυχωσικοί καλλιτέχνες έχουν ένα ιδιαίτερο κανάλι έκφρασης στον τρόπο με τον οποίο ζωγραφίζουν. Η συχνότητα της εμφάνισης των

ιδιαιτέρων αυτών χαρακτηριστικών είναι μεγαλύτερη στους ψυχωτικούς καλλιτέχνες και τα χαρακτηριστικά αυτά είναι κοινά, ανεξάρτητα από τη χώρα προέλευσης του καλλιτέχνη. Σημαντικό είναι επίσης το γεγονός ότι ένας μεγάλος αριθμός από τους ψυχωσικούς αυτούς ζωγράφους δεν είχε καμία σχέση με την τέχνη προηγουμένως έτσι ώστε δεν θα μπορούσαμε να πούμε ότι επηρεάστηκαν από άλλους ζωγράφους ή τεχνοτροπίες. Συνεπώς η εικαστική αυτή γλώσσα αποκτά ιδιαίτερη σημασία, καθώς σε διάφορες χώρες, απομονωμένοι ζωγράφοι, χωρίς κάποια εκπαίδευση ή επιρροή, με μόνο κοινό στοιχείο την ψύχωση, εκφράζονται ζωγραφικά με ίδιους τρόπους. Η εικαστική αυτή γλώσσα δεν έχει διαγνωστική βαρύτητα αλλά μας δίνει ένα εργαλείο για να καταλάβουμε βαθύτερα τις αγωνίες, τις ανάγκες και φόβους, αλλά και γενικότερα τον κόσμο που μπορεί να βιώνει ένα άτομο που είναι σε ψύχωση.¹

Τα ιδιαίτερα αυτά χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω:

- Φόβος κενού (horror vacui)
- Φορμαλισμός (διακοσμητικά, γεωμετρικά σχήματα, συμμετρία, τάξη, ισορροπία, πλαισίωση του πίνακα, χαρτογράφηση, επαναληπτικότητα)
- Συμπύκνωση θεμάτων
- Συνέχιση μιας μορφής μέσα σε άλλες
- Μη διαφοροποίηση μορφής-φόντου
- Μορφές σε σκιές
- Εικόνες X-rays
- Αρνητικές μορφές (αρνητικό /θετικό)
- Συμβολισμοί:
 - α)Κοινά σύμβολα (μάτια, σεξ, σταυροί κλπ.),
 - β)Προσωπικά σύμβολα (αστέρι στο μάγουλο, 3 μάτια, κλπ.)
- Διπλό νόημα μορφών
- Έλλειψη βάθους
- Εκφραστικό κενό
- Άκαμπτες μορφές

Ο φόβος του κενού (Horror vacui) θα μπορούσε να εκφράζει το προψυχωτικό άγχος που βλέπει κανείς ιδιαίτερα στην αρχή της ψύχωσης και που αφορά τη διαδικασία του κατακερματισμού του εγώ και την παλινδρόμηση στην εποχή που το εγώ δεν είχε ολοκληρωθεί. Έτσι, η ανάγκη για γέμισμα των κενών θα λέγαμε ότι αντιστοιχεί σε μια ανάγκη για σύνθεση του εγώ.¹

Οι ασθενείς μπορεί να αναστατωθούν από την αδυναμία να συσχετίσουν τον εαυτό τους με τον γύρω κόσμο που οπισθοχωρεί και αδειάζει. Τρομοκρατούνται από τα αισθήματα απομόνωσης που νιώθουν και την αδυναμία τους να αποτελέσουν μέρος του κόσμου. Γι αυτόν τον λόγο ίσως υπάρχει και η ανάγκη να δημιουργηθούν μορφές από το κενό.¹

Η τάση για δόμηση του εγώ καθίσταται φανερή στην ανάγκη να δομήσουν τον κόσμο που τους περιβάλλει, ο οποίος έχει αποδιοργανωθεί λόγω της ψύχωσης. Στη διάσταση αυτή θα μπορούσαμε να εντάξουμε τη συχνή τάση να αποτυπώνουν το θέμα σαν κάτοψη ή σαν χαρτογράφηση. Σε πολλούς πίνακες υπάρχει συμμετρία και τάξη και εμφανής προσπάθεια για ισορροπία.¹

Η δόμηση πετυχαίνεται συχνά με τη χρήση γεωμετρικών σχημάτων και πλαισίωση του πίνακα. Η χρήση διαφόρων διακοσμητικών στοιχείων και η επαναληπτικότητα συντελούν επίσης στην επιτυχία του στόχου αυτού. Όλα αυτά τα δομικά στοιχεία θα λέγαμε ότι δείχνουν την εσωτερική ανάγκη για δόμηση του εγώ που προβάλλεται και αποτυπώνεται πάνω στον πίνακα.¹

Το βίωμα της απώλειας των ορίων του εγώ και της διάχυσης της ταυτότητας μπορούμε να πούμε ότι εκφράζεται μέσα από την συμπύκνωση των θεμάτων και από τη συνέχιση της μιας μορφής σε μια άλλη. Αυτά τα χαρακτηριστικά εκφράζουν την απώλεια αλλά και προσπάθεια για αναδόμηση των απολεσθέντων ορίων του εγώ. Η αίσθηση του εαυτού δημιουργεί ένα αίσθημα ατομικότητας, μοναδικότητας και αυτοκατεύθυνσης, ενώ στα άτομα με κάποια ψυχωτική διαταραχή αυτή η αίσθηση του εαυτού διαταράσσεται. Αντίστοιχα, η συχνά μη διαφοροποίηση μορφής-φόντου δηλώνει επίσης την διάχυση της ταυτότητας και των ορίων του εγώ. Όταν η οπτική επαφή με τον έξω κόσμο χάνει την αμεσότητα της και συσχετίζεται με ενδογενείς νοητικές δυνάμεις, ο Laing υποστηρίζει ότι το σώμα αποκτά μια μεταβατική θέση μεταξύ του εγώ και του κόσμου των άλλων. Ο άνθρωπος γίνεται “α-σώματος”. Το σώμα χάνει την επαφή με το νου, ο άνθρωπος είναι αποξενωμένος, γίνεται μεσάζων μεταξύ του πολιορκημένου εαυτού και του εχθρικού του περιβάλλοντος.

Η εξωτερική απειλή που αισθάνεται συχνά το άτομο όταν είναι σε ψύχωση εκφράζεται μέσα από μορφές σε σκιές, εικόνες X-rays, αρνητικές μορφές, συμβολισμούς και διπλό νόημα μορφών. Οι μορφές σε σκιές συμβολίζουν κάποια απειλή και πιθανόν να συνδέονται —όπως και η παρουσία συμβόλων— με ιδέες δίωξης.¹

Οι ψυχικά πάσχοντες δημιουργούν συχνά έναν εικαστικό χώρο διαφανή, ώστε να μπορέσουν να περικλείσουν στο ίδιο σχήμα πολλά και ποικίλα αντικείμενα. Έτσι στα σχέδια τους “μπορούμε να δούμε τα μικρά ενός λιονταριού μέσα στο σώμα του ζώου, σα να ήταν διαφανές και να μας επέτρεπε να δούμε το εσωτερικό του”.⁹ Οι εικόνες X-rays εκφράζουν την απειλητική αίσθηση που δημιουργείται όταν κάποιος μπορεί να δει μέσα στο σώμα και, κατ’ επέκταση, στο μυαλό και στη σκέψη. Αντίστοιχα, θα μπορούσε να θεωρήσει κανείς ότι οι αρνητικές μορφές θυμίζουν παραισθήσεις ή ψευδαισθήσεις ή αναδύσεις εικόνων από το ασυνείδητο, γεγονός που ενισχύεται από το ότι συχνά, ιδιαίτερα οι σουρεαλιστές ζωγράφοι, αφήνουν να διαφανεί κάποια άλλη μορφή που δημιουργείται από το κενό.

Στους ψυχωτικούς ζωγράφους η αποτύπωση των μορφών αυτών στη ζωγραφική επιφάνεια αποτελεί παράλληλα και ένα τρόπο ελέγχου των μορφών αυτών. Οι συμβολισμοί που χρησιμοποιούνται αποτελούν και αυτοί μια ανάγκη αποτύπωσης και ελέγχου της πραγματικότητας. Συχνά τα σύμβολα είναι κοινά και εύκολο να γίνουν κατανοητά (όπως σταυροί, σεξ, μάτια) όταν τα συσχετίσει κανείς με τις ιδέες που συχνά έχουν διωκτικό χαρακτήρα ή άλλο περιεχόμενο (μεγαλείου, δίωξης, κλπ.), π.χ. στα έργα του Zinelli και του Sonnenstem μπορεί κανείς

να παρατηρήσει σύμβολα με θρησκευτικό και σεξουαλικό περιεχόμενο. Άλλοτε τα σύμβολα είναι ακατανόητα για τους θεατές καθώς έχουν προσωπική σημασία.¹

Τέλος, η έλλειψη βάθους, το εκφραστικό κενό και η ακαμψία των μορφών αντιστοιχούν και εκφράζουν τη συναισθηματική απομάκρυνση από την πραγματικότητα. Ο ζωγράφος σε ψύχωση είναι βυθισμένος στον κόσμο του και το συναίσθημα του είναι αμβλύ ή επίπεδο. Με βάση αυτά τα στοιχεία, ίσως μπορούμε να ερμηνεύσουμε την ακαμψία των μορφών και το εκφραστικό τους κενό, στοιχεία τα οποία πηγάζουν από τη συναισθηματική κατάσταση του καλλιτέχνη. Στον πίνακα κατά κάποιο τρόπο προβάλλονται η ακαμψία και η έλλειψη συναισθηματικότητας.

Η Τέχνη στη Νοσηλευτική

Η τέχνη μπορεί να έχει τεράστια ευεργετήματα απέναντι σε οποιοδήποτε ειδικό ή μη πληθυσμό, βοηθά τον άνθρωπο κατά την διαδικασία της ενδοσκόπησης του, επίσης του διεγείρει την φαντασία, τον βοηθά στην επικοινωνία μέσα από την δημιουργία και την αυτοέκφραση, τον κοινωνικοποιεί, προκαλεί την αλλαγή, τον απελευθερώνει και μέσα από τον πειραματισμό και την εξερεύνηση τον κάνει να βιώνει συναισθήματα ίσως άγνωστα ακόμη και για τον ίδιο ή θαμμένα μέχρι τότε από τον ίδιο. Από την αυγή της ανθρώπινης ιστορίας η τέχνη χρησιμοποιήθηκε ως μέσο επικοινωνίας.

Όλοι οι άνθρωποι επικοινωνούν σε διάφορα επίπεδα, για διάφορους σκοπούς και με πολλούς τρόπους. Ολόκληρη η νοσηλευτική επιστήμη είναι μια διαπροσωπική διεργασία. Καλείται να αναπτύξει ευαισθησία και δεξιότητα στην επικοινωνία κατά τρόπο ώστε να αυξήσει το νοσηλευτικό θεραπευτικό δυναμικό της.

Η εικαστική θεραπεία μπορεί να βοηθήσει την νοσηλευτική να εκπληρώσει πολλούς από τους υπάρχοντες στόχους της όπως: την ανάρρωση και την ενστάλαξη ελπίδος στο άτομο με ψυχικά προβλήματα. Η τέχνη εμπλουτίζει την δυνατότητα για παροχή ποιοτικής φροντίδας στους ασθενείς με το να βοηθάει στην αύξηση της έκφρασης των συναισθημάτων και με το να διευκολύνει την ενδοσκόπηση.

Ένας εξειδικευμένος νοσηλευτής σε κάποια από τις δημιουργικές θεραπείες μπορεί όχι μόνο να χρησιμοποιήσει τις γνώσεις του στα πλαίσια της απασχολησιοθεραπείας αλλά εμπιθύνοντας στο πρόβλημα του ασθενούς μπορεί να φθάσει να κατανοεί και να βοηθά το άτομο να αναπτύξει δεξιότητες, αυτογνωσία. και να εγκαθιδρύσει κανάλια επικοινωνίας με τον εαυτό και τους γύρω του που ίσως είχαν κοπεί εδώ και καιρό.

Κάθε μορφή τέχνης μπορεί να βοηθήσει το νοσηλευτή να αποκαταστήσει επαφή με τον ασθενή που έχει χαθεί στα σκοτάδια του μυαλού του, κάθε μορφή τέχνης μπορεί να βοηθήσει τον νοσηλευτή να καταλάβει πράγματα που ο καθένας δεν θα τα εξέφραζε ποτέ λεκτικά μέσα από τις αναπαραστάσεις της πραγματικότητας είτε μέσα από τον πίνακα ζωγραφικής. Η τέχνη δίνει την ευκαιρία

στην νοσηλευτική να αυξήσει τους τρόπους και τις μεθόδους επικοινωνίας με τον ασθενή.

Πως βοηθά το άτομο η εικαστική προσέγγιση από το νοσηλευτή;

- ➔ Βοηθά το άτομο να εκφράσει συναισθήματα δύσκολα να εκφραστούν
- ➔ Ενεργοποιεί την φαντασία και την δημιουργικότητα του ατόμου
- ➔ Αυξάνει την αυτοεκτίμηση και την αυτοπεποίθηση του ατόμου
- ➔ Βοηθά το άτομο να αναπτύξει υγιείς ικανότητες
- ➔ Βοηθά τα άτομα να αναγνωρίσει αισθήματα, να οδηγηθεί σε ανάπτυξη της προσωπικότητάς του
- ➔ Οδηγεί το άτομο να μοιράζεται καταστάσεις σε ένα ασφαλές περιβάλλον
- ➔ Διευκρινίζει θέματα και ανησυχίες
- ➔ Μειώνει το άγχος και τους φόβους του ατόμου
- ➔ Προσδίδει στο άτομο μια αίσθηση ελευθερίας
- ➔ Δίνει τη δυνατότητα για πολυαισθητηριακές προσεγγίσεις
- ➔ Βοηθά το άτομο να βιώσει την ολοκλήρωση της δημιουργίας
- ➔ Είναι ακόμη ένα μέσο που βοηθά στην επανένταξη του ατόμου
- ➔ Ενισχύει την αποστιγματοποίηση της ψυχικής νόσου
- ➔ Βοηθά στη κοινωνικοποίηση του ατόμου
- ➔ Αποτελεί βοηθητικό μέσο εργασιοθεραπείας
- ➔ Δίνει την ευκαιρία στον ψυχικά ασθενή να δείξει την θετική δημιουργική του πλευρά¹

Με την βοήθεια της εικαστικής προσέγγισης ο νοσηλευτής μπορεί να οδηγήσει το άτομο σε θετικές αλλαγές, είτε στην προσωπικότητά του, είτε σε όλη του τη ζωή. Υπογραμμίζεται η διαδικασία της δημιουργίας του αντικειμένου και όχι το αποτέλεσμα. Προγράμματα που χρησιμοποιούν αυτής της φύσης τις προσεγγίσεις βοηθούν τον νοσηλευτή να εμπλουτίσει την ποιότητα της θεραπείας και της υποστήριξης, αυξάνοντας την αυτοέκφραση των ασθενών, την επικοινωνία μέσα και από μη λεκτικές διαδικασίες έκφρασης. Η τέχνη δίνει μια μόνιμη παρουσίαση της εσωτερικής κατάστασης του ατόμου και αντικατοπτρίζει τις αλλαγές που γίνονται μέσω της θεραπευτικής διαδικασίας.

Η προσέγγιση του ατόμου με την βοήθεια των εικαστικών και όλων των άλλων μέσων έκφρασης της τέχνης δίνει την δυνατότητα να αντιμετωπίζεται ανάλογα με τις δικές του ανάγκες αλλά και τις ευαισθησίες του εκφράζοντας την δημιουργική του δύναμη και την μοναδικότητα της προσωπικότητάς του σηματοδοτώντας την ανάγκη για εξατομικευμένη παρέμβαση και φροντίδα.

Η τέχνη προσφέρει έναν διαφορετικό τρόπο επικοινωνίας, μια διαφορετική γλώσσα. Την γλώσσα του συμβολισμού και της εικόνας.

Είναι ιδιαίτερα χρήσιμη σε ανθρώπους που βρίσκουν τα λόγια δύσκολα ή ανεπαρκή για να εκφράσουν αυτά που επιθυμούν. Είναι επίσης χρήσιμη και σε ανθρώπους, οι οποίοι στηρίζονται τόσο πολύ στον λόγο (στο διανοητικό, στη σκέψη) ώστε χάνουν επαφή με το συναίσθημα¹⁰.

Η θεραπεία με την βοήθεια των τεχνών προσφέρει έναν «καθρέφτη» στα συναισθήματα και στις σκέψεις. Σε αντίθεση με τον προφορικό λόγο, η εικόνα είναι κάτι που μένει. Είναι λοιπόν ένα είδος χειροπιαστής μνήμης γιατί ο άνθρωπος μπορεί να επιστρέψει σε μια εικόνα που έκανε παλιά και να την διερευνήσει ξανά. Το έργο τέχνης γίνεται συμβολική γλώσσα για τα εσωτερικά τους συναισθήματα και τους βοηθά να οικοδομήσουν μια γέφυρα ανάμεσα στην εσωτερική και την εξωτερική πραγματικότητα. Εκφραζόμενος κάποιος μέσα από τα δημιουργήματα του αποκτά έναν απόλυτα προσωπικό και ιδιαίτερο τρόπο για να επικοινωνήσει αυτά που γνωρίζει ή αυτά που δεν γνωρίζει. Έτσι λοιπόν τονώνεται η μοναδικότητα του θεραπευμένου και καλλιεργείται η αυτοπεποίθησή του.

Η θεραπεία μέσω των εικαστικών προσφέρει ισορροπία ανάμεσα στην απομόνωση και την επικοινωνία με τους άλλους. Μπορείς στην αρχή να αποσυρθείς, να στοχαστείς, να εξερευνήσεις μέσω των υλικών, μόνος, μέσα στην ψυχή σου σιωπηλά. Μετά μπορείς να βγεις και να έρθεις σε επαφή με τους άλλους, να τους δείξεις τι έφτιαξες και να μιλήσεις γι αυτό. Διατηρεί την επικοινωνία όταν τα αλλά μέσα αποτυγχάνουν ή υποκαθιστά μέσα έκφρασης των οποίων η χρήση δυναμικά θα μπορούσε να προκαλέσει καταστρεπτικές συνέπειες¹⁰.

Οι νοσηλευτές μπορούν να παρέχουν ποιοτική νοσηλευτική φροντίδα εγκαθιδρύοντας κανάλια επικοινωνίας με τους ασθενείς τους μέσα από την τέχνη.

Η νοσηλευτική μπορεί να χρησιμοποιήσει την τέχνη για να βοηθήσει τα άτομα με τα οποία ασχολείται επί καθημερινής βάσης να¹⁰:

- ☐ διευρύνουν τον εσωτερικό τους κόσμο
- ☐ ωριμάσουν ψυχολογικά
- ☐ βελτιώσουν τις διαπροσωπικές τους σχέσεις
- ☐ αποκτήσουν κοινωνική συμπεριφορά
- ☐ εκφράσουν τα συναισθήματα τους
- ☐ ανακαλύψουν εσωτερικές αναπαραστάσεις και σύμβολα
- ☐ να συνδιαλλαγούν και να επικοινωνήσουν
- ☐ μειώσουν την συναισθηματική πίεση που νιώθουν και να
- ☐ αναπτύξουν εμπιστοσύνη στους ανθρώπους και τα αντικείμενα γύρω τους

Η θεραπευτική της ζωγραφικής λειτουργεί μέσα από την κάθαρση. Πως όμως λειτουργεί η κάθαρση;

- Η έκφραση ενός προβλήματος μέσα από την ζωγραφική και η συναισθηματική συμμετοχή σαν βίωμα παρέχει ανακούφιση.
- Η συναισθηματική εκφόρτωση με τη βοήθεια είτε της ζωγραφικής είτε του χορού είτε του θεάτρου οδηγεί στη απελευθέρωση καταπιεσμένων συναισθημάτων.
- Βοηθά έτσι ώστε να ανακουφίζονται οι εσωτερικές ψυχικές συγκρούσεις
- Κινητοποιείται το άγνωστο ως τότε συναίσθημα
- Αναδύεται στην επιφάνεια το ασυνείδητο συναίσθημα της έννοχης και του άγχους

Επιτυγχάνεται η ενδοσκόπηση και τέλος μέσα από την ταύτιση με κάποιο ρόλο επέρχεται η αλλαγή

Επίλογος

Το έργο και η τρέλα ήταν πάντα δεμένα πιο βαθιά και σε ένα διαφορετικό επίπεδο: με τρόπο παράδοξο, συναντιόνταν ακριβώς στο σημείο όπου το ένα αποκλείει το άλλο, γιατί υπήρχε μια περιοχή, όπου η τρέλα αρνιόταν το έργο, το αμφισβητούσε, το ματαίωνε ειρωνικά. Έρευνες έχουν αποδείξει ότι ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων εκφράζεται μέσα από την εικαστική δημιουργία. Έχει αποδειχτεί ότι η τέχνη είναι πνευματική τροφή. Το έχουν κατανοήσει αυτό οι ψυχίατροι, γι αυτό προσπαθούν δια μέσου της τέχνης να διερευνήσουν τον πρώτιστο αυτό κόσμο, που δεν μοιάζει με τον κοινό κόσμο. Με την τέχνη μπορούμε να εισέλθουμε σε ένα κόσμο που δεν εξηγείται με την κοινή λογική⁹

Σήμερα, η δημιουργικότητα των ασθενών βοηθά στην αποστιγματοποίηση από τη μια και στην επανενταξιακή διαδικασία από την άλλη μέσα από την κάθαρση του ατόμου, την ομαδική δουλειά και την ταύτιση με το αντικείμενο. Η αισθητική εμπειρία λοιπόν φαίνεται να ανασύρει από ασυνείδητες πηγές πράγματα που διαφορετικά δεν ενεργοποιούνται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βασιλειάδης Π. Τέχνη και ψύχωση. Εντός εκτός και επί της ψυχιατρικής 2002. Εκδόσεις university studio press. Θεσσαλονίκη.
2. Γουόλερ Ν. Ομαδική Διαντιδραστική Art therapy 2001. Εκδόσεις: university studio press. Θεσσαλονίκη.
3. Δεληβοριά Γ. Μορφές της τρέλας στη νεοελληνική πεζογραφία. Εντός εκτός και επί της ψυχιατρικής 2002. Εκδόσεις university studio press Θεσσαλονίκη.
4. Kourkouta L. Ancient Greek psychotherapy for contemporary nurses. Journal of psychosocial nursing 2002;40 (8).
5. Λαντγκάρντεν Β. Ε. Οικογενειακή Εικαστική Θεραπεία. 1999. Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
6. Λοΐζος Λ. Ν. Ψυχολογία και Τέχνη (Γιουγκικά Αρχέτυπα στο Salvador Dali) 1998. Εκδόσεις Μπίμπης Θεσσαλονίκη.
7. Μανος Ν. Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής Αναθεωρημένη έκθεση 1997. Εκδόσεις university studio press Θεσσαλονίκη.
8. Maizels J. Raw creation outsider art and beyond. 1996. Phaidon press London
9. Thevoz M. Collection de l' art brut. 1976. ed Skira Lausanne.
10. Ντέιλη Τ, Γουόλερ Ν. Θεραπεία μέσω τέχνης (η εικαστική προσέγγιση). 1995 Εκδόσεις: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα